

teleurstelling van de PvdA voor het particulier initiatief. In hoofdstuk VIII gaat het om voorstellen van het kabinet om na de herstelperiode op het gebied van belastingen, dividenden, lonen en huren het roer voorzichtig wat om te gooien. De profileringsstrategie van de KVP uitte zich in moties van Lucas over de dividendbeperking en van Romme tegen de geleide loonpolitiek. Een koppeling van belastingverlaging en huurverhoging werd het kabinet door de tegenstemmen van de PvdA noodlottig. Anders dan Romme hoopte, lukte een lijmpoging van Burger. De kamerbreed gesteunde Algemene Ouderdomswet met een synthese tussen de verzekeringsgedachte en de idee van een staatspensioen in de slotfase van dit kabinet lijkt symbolisch voor het nogal pragmatische optreden met veel wet- en regelgeving van dit kabinet. Ook het vijfde deel in deze bekende reeks met een rijkdom en diversiteit aan informatie in tekst, notenapparaat en bijlagen is een publicatie van formaat. Er is meer aandacht voor de adviesorganen en de conjunctuur dan in het vorige deel. Raadpleging van het archief van het CPB had nog de informatie kunnen opleveren, dat Zijlstra sinds 1954 betrokken was bij het conjunctuuroverleg tussen de lidstaten van de EGKS en dat het kabinet in juni 1954 aan de Centrale Economische Commissie advies vroeg over maatregelen bij een internationale conjunctuurterugslag. Dit advies was begin 1956 gereed. Aan het begin van hoofdstuk VI heb ik gemist, dat tijdens Drees III de bilaterale betrekkingen met West-Duitsland als gevolg van naweeën sterk verslechterden. Luns, die hiervoor verantwoordelijk was, trad hard tegen West-Duitsland op en de betrokken Nederlandse departementen verschilden van mening. De politieke spanning die hiervan het gevolg was, zal zeker ook tot groepen kamerleden zijn doorgedrongen.

In de nieuwe opzet van deze reeks zijn interessante aspecten van het beleid belicht. Toch kan ik me niet aan de indruk onttrekken, dat er hier en daar een zekere vertekening heeft plaatsgevonden. Er zijn gelukkig weinig drukfouten.

G.van Roon

R. Staring, *Reizen onder regie. Het migratieproces van illegale Turken in Nederland* (Dissertatie Rotterdam 2001, Migratie- en etnische studies XIII; Amsterdam: Het Spinhuis, 2001, xii + 249 blz., €19,99, ISBN 90 5589 197 5).

Dit boek is een van de vele vruchten van de sinds tien jaar in Nederland tot bloei gekomen antropologisch gekleurde stadssociologie. Hoewel de wortels van deze richting reeds in de jaren tachtig liggen, met pioniers als Lodewijk Brunt en Frank Bovenkerk (op hun beurt weer geïnspireerd door André Köbben), is er met het aantreden van een nieuwe generatie sociologen, waarvan de Rotterdamse hoogleraar Godfried Engbersen de meest spraakmakende is, een duidelijk intellectueel en institutioneel kader geschapen. De dissertatie van de antropoloog Staring past goed in deze onderzoekslijn en verbindt op inventieve wijze het migratiethema met de stadssociologie.

In zijn boek behandelt hij een uitermate lastig onderwerp, namelijk het functioneren van illegale vreemdelingen (in dit geval toegespitst op Turken). Lastig, omdat deze categorie juist vanwege het illegale karakter van hun verblijf niet of niet als zodanig is terug te vinden in de administratieve infrastructuur van de Nederlandse samenleving. Waar onderzoekers naar de positie van migranten meestal beginnen met het opvragen bij gemeenten van gegevens over een specifieke populatie, moeten bij illegalen, die juist hun uiterste best doen om niet op te vallen en zich verre houden van iedere bureaucratische instantie, heel andere onderzoeksmethoden worden toegepast. In navolging van zijn promotor Engbersen, die er bij zijn onderzoek naar Rotterdamse werklozen achter kwam dat de geijkte sociologische benaderingen (enquêtes,

surveys, interviews) geen soelaas boden en daarom besloot geruime tijd in een achterstandswijk te gaan wonen, heeft ook Staring gekozen voor participerende observatie. Net als menig archiefonderzoeker is daar een flinke dosis geduld en uithoudings-vermogen voor nodig. Zoals het veel tijd kan kosten om er achter te komen waar zich in een papierberg de relevante documenten bevinden, kost het veel tijd om het vertrouwen van onderzoekspersonen te winnen en vervolgens hun de benodigde informatie te ontlokken. Dat geldt zeker voor de Turkse illegalen in Rotterdam, die uitermate terughoudend waren, bang als ze waren ontdekt te worden en het land uitgezet.

De door Staring gekozen methode is een combinatie van kwalitatief en longitudinaal onderzoek. In totaal omvatte zijn onderzoekspopulatie 84 Turkse migranten, van wie er 52 als 'toeristen' illegaal in Nederland verbleven. Deze groep, hoofdzakelijk gesitueerd in het Rotterdamse Delfshaven heeft hij vervolgens tussen 1993 en 1998, met behulp van Turkse onderzoeks-assistenten gevolgd en in kaart gebracht. Daarnaast kon Staring gebruik maken van de onderzoeksresultaten van het project 'De ongekende stad' (Amsterdam, 1999) waarin een team van onderzoekers zich onder leiding van Engbersen bezig heeft gehouden met de positie van illegale migranten. Het resultaat is indrukwekkend. De studie van Staring heeft geresulteerd in een uitstekend leesbaar en helder gestructureerd betoog dat niet alleen een goed inzicht biedt in de positie van illegale Turken in Rotterdam, maar tevens een belangwekkende bijdrage levert aan de (inter)nationale literatuur naar migratie en transnationalisme. In zijn boek vraagt de auteur zich af hoe illegale Turken er in slagen naar Nederland te komen, hoe zij worden opgevangen en tot slot in welke mate zij erin slagen te integreren. Hoewel zijn onderzoeksgegevens op het microniveau liggen, plaatst Staring deze uitdrukkelijk in een wijder verband van de sociale netwerken waarin deze migranten zich bewegen. Het is deze keuze voor het mesoniveau dat deze studie zo belangwekkend maakt. Zo wordt duidelijk dat de komst naar Nederland als het ware is geregisseerd ('reizen onder regie') door Turkse familieleden en andere naaste verwanten in Nederland en dat de kans op het verwerven van een legale status sterk afhankelijk is van de manier waarop de 'toeristen' erin slagen hun sociaal kapitaal binnen deze netwerken te gelde te maken. Ondanks het in de jaren negentig steeds restrictievere vreemdelingenbeleid (met name waar het gaat om de toegang tot de welvaartsstaat), blijkt van degenen die Staring heeft gevolgd, ongeveer 40% er uiteindelijk in te slagen vaste voet onder de grond te krijgen door middel van een huwelijk met een legale in Nederland verblijvende Turkse landgenote. Een even groot percentage lukt dit niet en keert na kortere of langere tijd weer terug naar Turkije, terwijl een op de vijf 'toeristen' kiest voor een langdurig illegaal en marginaal bestaan in Nederland. Staring wijst in dit verband ook op de negatieve aspecten van de hechte Turkse (familie)netwerken. Zo komt de afhankelijkheid van de illegalen van hun legale verwanten tot uiting in uitbuiting (met name op de arbeidsmarkt) en stigmatisering. Vooral wanneer de illegaal zich niet voldoende schikt in zijn (het betreft zonder uitzondering mannen) afhankelijke lot, kan zijn positie precair worden. Bovendien kijken veel legale Turken neer op hun illegale landgenoten. Deze en andere observaties, die het ambivalente karakter van het migratieproces illustreren, leveren en passant belangrijke correcties op veel gebruikte theorieën over kettig-migratie, etnische banden en transnationalisme.

In zijn conclusie benadrukt de auteur dat zijn *casestudy* niet representatief is voor alle illegalen. Zo onderscheidt de Turkse groep zich door de hechtheid van de diverse gemeenschappen, waardoor de opvang in familiale netwerken de illegaal relatief veel kansen biedt. De reciproce relaties die hieruit resulteren, verklaren ook dat de meeste Turkse illegalen nauwelijks opvallen en vrijwel niet in het criminele circuit terechtkomen. Voor groepen die geen gebruik kunnen maken van een dergelijk netwerk, zoals Afghanen, Roemenen of Pakistanen, is de situatie dan minder gunstig. Bij hen wordt de regie veeleer gevoerd door mensensmokkelaars en door het

gebrek aan familieleden is hun toegang tot informele markten (voor arbeid en woonruimte) veel beperkter en de zuigkracht van het criminele circuit navenant groter. Het is echter te verwachten dat op den duur ook voor illegale Turken de mogelijkheden zullen afnemen, aangezien leden van de tweede en derde generatie zich minder geroepen zullen voelen illegale familieleden op te vangen en met hen te trouwen. Ofen in hoeverre deze verwachting uitkomt, zal de toekomst moeten leren.

Leo Lucassen

P. Bootsma, in samenwerking met H. Dortmans, *De Molukse acties. Treinkapingen en gijzelingen 1970-1978* (Amsterdam: Boom, 2000, 398 blz., €20,44, ISBN 90 5352 645 5).

25 Jaar na de eerste Molukse treinkaping in 1975 zond de NPS de vierdelige documentaire 'The Dutch Approach' uit. Centraal in die documentaire staat de vraag hoe de Nederlandse overheid heeft gereageerd op de Molukse gijzelingsacties in de jaren zeventig, welke beloften al dan niet aan gijzelnemers waren gemaakt en of er een typische Nederlandse aanpak was. Even ter recapitulatie de Molukse gijzelingsacties op een rij: 1970 gijzeling in de Indonesische ambassadeurswoning te Wassenaar, 1975 gijzeling van treinpassagiers bij Wijster en mensen in het Indonesische consulaat in Amsterdam, 1977 opnieuw gijzeling van treinreizigers in De Punt en van een lagere school in Boven Smilde en tenslotte in 1978 een gijzelingsactie in het provinciehuis te Assen. De acties in 1970 en 1975 eindigden met een overgave van de gijzelnemers, die in 1977 en 1978 door middel van overheidsgeweld. Gelijktijdig met de NPS-documentaire verscheen 'De Molukse acties' van Peter Bootsma. Voor zijn boek maakte Bootsma dankbaar gebruik van de interviews die voor de NPS-documentaire waren afgenomen.

Het vernieuwende van de documentaire en het boek is dat 'de Nederlandse kant' extra wordt belicht. Overwegingen en discussies die de reactie van Nederlandse autoriteiten bepaalden worden door direct betrokkenen verwoord, evenals de gedachten en keuzes die de mensen in de 'frontlinie', van de politieman die de megafoons en veldtelefoons moest brengen tot de mariniers die betrokken waren bij de aanval op de trein in 1977. De verhalen van Molukse kant waren voor het grootste deel al wel eens verteld. Fundamentele nieuwe dingen kwamen niet naar voren in de documentaire of in Bootsma's boek. Geruchten of vermoedens werden voornamelijk bevestigd. Bijvoorbeeld dat de toenmalige minister van justitie Van Agt zich als een havik opstelde, of dat er speciale ammunitie was gebruikt om de trein in 1977 te doorzeven. Het belang van de documentaire was dat een kwart eeuw na de kapingen op een kritische wijze kon worden teruggekeken en dat direct betrokkenen nog uit eerste hand daarover konden verhalen.

Omdat in documentaires niet al het materiaal dat tijdens de research is gegenereerd kan worden gebruikt en zelfs in een vierdelige serie delen van de geschiedenis achterwege moeten blijven, de gijzelingsactie in 1978 komt bijvoorbeeld niet aan bod, is het een goede zaak dat er tegelijkertijd een boek verscheen. Daarin kunnen al die dingen wel worden meegenomen en kan het materiaal bovendien verder worden geanalyseerd. Helaas komt Bootsma niet met verdere analyses. Hij blijft bij een uitvoerige beschrijving van de gebeurtenissen en ervaringen van betrokkenen. Omdat hij zich ook niet helemaal concentreert op de Nederlandse kant is een groot deel van het boek een herhaling van de stappen die in 1980 al door Ralph Barker waren gedaan. Barker beschreef in '*Niet hier, maar op een andere plaats*' gedetailleerd wat in en rond de gijzelingsacties van 1975 en 1977 gebeurde. Wie de boeken naast elkaar legt komt op meerdere plaatsen dezelfde dialogen en gedachten tegen. Een aantal, zover ze betrekking hadden op